

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

DOI: 10.34015/2523-4552.2025.4.01
УДК 340.1

Гафич І. І.,
доктор філософії у галузі права,
асистент кафедри прав людини
та юридичної методології
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0001-7520-6538

Оніщенко О. Ю.,
доктор філософії у галузі права,
асистент кафедри екологічного права
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0002-0369-9334

СТАНДАРТ ДОКАЗУВАННЯ «БАЛАНС ЙМОВІРНОСТЕЙ»: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У статті здійснено комплексне дослідження правової природи стандарту доказування «баланс ймовірностей», його історичної еволюції, доктринального осмислення та сфер практичного застосування у різних галузях права. Зокрема, розглянуто особливості формування і застосування цього стандарту в системах англосаксонського та континентального права, з акцентом на цивільному, адміністративному та квазі-кримінальному судочинстві. Здійснено порівняльно-правовий аналіз судової практики Сполученого Королівства, Канади, Європейського суду з прав людини та Верховного Суду України, що дозволило окреслити сучасні тенденції інтерпретації меж і змісту даного стандарту. Аргументовано, що «баланс ймовірностей» є не лише інструментом розподілу доказового тягаря, але й епістемологічним критерієм обґрунтованості судового переконання, що забезпечує належну процесуальну рівновагу між сторонами. Розглянуто дискусійні аспекти, пов'язані з варіативністю стандартів у межах цивільного процесу (наприклад, «переконливі і ясні докази») та їхньою сумісністю з презумпцією невинуватості у квазі-кримінальних процедурах. У підсумку обґрунтовано необхідність розробки уніфікованих підходів до застосування стандарту «баланс ймовірностей» як запоруки справедливості, передбачуваності та ефективності судового розгляду у демократичному правопорядку.

Ключові слова: стандарт доказування, баланс ймовірностей, цивільне судочинство, доказове право, *burden of proof*, доказова впевненість.

Постановка проблеми. У системі права, як на національному, так і на міжнародному рівнях, проблема визначення меж та змісту стандартів доказування виступає одним з ключових елементів забезпечення справедливого судочинства. У залежності від характеру правовідносин, які є предметом судового розгляду, законодавець, доктрина та судова практика застосовують різні за рівнем інтенсивності стандарти доказування, серед яких особливої уваги заслуговує стандарт «баланс ймовірностей» (англ. balance of probabilities).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній правовій доктрині стандарт доказування «баланс ймовірностей» є предметом активних наукових дискусій, зокрема у працях І. Бута, Ю. Полюк та інших дослідників, які розглядають його як ключовий інструмент оцінки доказів у цивільному судочинстві. Водночас у доктрині відзначається відсутність уніфікованого підходу до визначення змісту та меж застосування «балансу ймовірностей», особливо у справах із підвищеними правовими наслідками. Судова практика іноземних юрисдикцій (Велика Британія, Канада, ЄСПЛ) демонструє сталість підходу до розуміння цього стандарту як єдиного цивільного критерію доказування, незалежно від складності справи. В Україні ж стандарт «баланс ймовірностей» прямо не закріплений у процесуальному законодавстві, однак де-факто застосовується Верховним Судом через доктрину переваги більш переконливих доказів. Це породжує проблему правової визначеності та передбачуваності судових рішень.

Узагальнення доктринальних позицій і практики правозастосуван-

ня свідчить про необхідність нормативного закріплення стандарту «баланс ймовірностей» та вироблення єдиних методологічних підходів до його застосування з метою посилення процесуальних гарантій і справедливості судового розгляду.

Постановка завдання. Метою даного наукового дослідження є комплексне осмислення природи, змісту та сфери застосування зазначеного стандарту у сучасному праві, зокрема в цивільному, адміністративному, а в окремих випадках і в кримінальному судочинстві. Особливу увагу буде приділено аналізу судової практики як джерела конкретизації меж і змісту цього стандарту.

Виклад основного матеріалу. Стандарт доказування «баланс ймовірностей» (англ. balance of probabilities) є основоположною категорією у сфері цивільного процесуального права, яка слугує критерієм для прийняття судом рішення щодо наявності або відсутності юридично значущих фактів. У класичному розумінні, цей стандарт означає, що твердження вважається доведеним, якщо ймовірність його істинності є вищою, ніж ймовірність хибності, тобто перевищує 50%. Іншими словами, суд має ухвалити рішення на користь тієї сторони, яка представила більш переконливі докази, навіть якщо ступінь впевненості суду не досягає рівня «поза розумним сумнівом» (beyond reasonable doubt), характерного для кримінального процесу.

У науковій літературі «баланс ймовірностей» тлумачиться як епістемологічний механізм оцінки доказів, що корелює з поняттям переваги доказів (preponderance of evidence), за якого суд надає перева-

гу тій версії подій, яка виглядає більш правдоподібною з точки зору логіки, життєвого досвіду, а також формальних і матеріальних критеріїв допустимості, належності, достовірності та достатності доказів. У такому ракурсі «баланс ймовірностей» не є фіксованим або чисельно вираженим стандартом, а радше формулює гносеологічну межу, за якою судові переконання переходить із сфери припущень у площину юридично релевантного висновку [1; 2].

Варто зауважити, що у різних юрисдикціях цей стандарт може набувати додаткових семантичних відтінків. Наприклад, у праві США він ототожнюється з концепцією «more likely than not», а у британському праві може інтерпретуватися в контексті «greater weight of the evidence». У канадській доктрині наголошується на тому, що «баланс ймовірностей» не потребує математичної точності, однак вимагає якісної переваги доказової бази однієї зі сторін [3].

Також, у практиці Європейського суду з прав людини вбачається тенденція до поступового визнання диференціації стандартів доказування залежно від серйозності наслідків для прав особи, що ще більше підкреслює важливість належного осмислення і застосування категорії «баланс ймовірностей» у національних правопорядках.

Таким чином, стандарт «баланс ймовірностей» виконує функцію інструментального та аксіологічного орієнтира в процесі доказування, формуючи межу допустимого рівня судового переконання у справах, що не вимагають застосування вищих стандартів доказування.

У міжнародній та національній судовій практиці стандарт «баланс

ймовірностей» посідає ключове місце, особливо в контексті цивільного та адміністративного судочинства.

У практиці англійських судів справу *Miller v. Minister of Pensions* (1947) прийнято вважати однією з класичних щодо формулювання цього стандарту: суд визнав, що достатньо, аби твердження було «більш ймовірним, аніж ні» [4]. Надалі ця позиція була розвинена у численних рішеннях, зокрема *Re B (Children)* [2008] UKHL 35, у якому Лорд Гоф зауважив, що не існує «гнучкої шкали» стандарту доказування у цивільних справах: суд має визначити, що ймовірніше – існування чи відсутність певного факту, і ухвалити рішення відповідно [5].

У канадському праві Верховний суд у справі *F. H. v. McDougall* (2008 SCC 53) підкреслив, що існує лише один цивільний стандарт – баланс ймовірностей. Суд зазначив, що, попри серйозність обвинувачень, немає місця для «вищого» або «нижчого» стандарту: існує лише одне питання – чи довела сторона свою версію подій як більш ймовірну [6].

У правозастосуванні Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) стандарт «балансу ймовірностей» використовується у низці справ, пов'язаних з порушеннями статті 3 ЄКПЛ (заборона тортур), статті 5 (право на свободу) та статті 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) [7]. Так, у справі *Ireland v. the United Kingdom* (1978), ЄСПЛ послуговувався критерієм оцінки доказів за принципом «переважної ймовірності» [8]. У справі *Jalloh v. Germany* (2006) Суд зауважив, що оцінка доказів має бути «вільною» та ґрунтуватися на сукупності обставин спра-

ви, що відповідає змісту стандарту «баланс ймовірностей» [9].

Аналогічні концептуальні підходи отримали інституціоналізоване закріплення в низці судових актів Верховного Суду, зокрема у постановках від 14 серпня 2018 року у справі № 905/2382/17, від 2 жовтня 2018 року у справі № 910/18036/17 та від 23 жовтня 2019 року у справі № 917/1307/18. Ці прецеденти ілюструють стабільну орієнтацію вітчизняної судової практики на використання доктрини «балансу ймовірностей» як критерію оцінки достатності та переконливості доказового масиву [10].

У межах зазначеного підходу саме нормативно-процесуальна категорія стандарту доказування, у функціональному поєднанні з доктриною внутрішнього переконання суду, слугує методологічним інструментом для виявлення того, наскільки ефективно учасники процесу реалізували процесуальний обов'язок доведення, та наскільки їм удалося трансформувати доказову базу у форму переконання суду щодо достовірності відповідної фактичної версії. Такий підхід об'єктивізує процедуру оцінки доказів, роблячи її раціонально обґрунтованою та логічно прозорою з позиції формалізованих вимог правосуддя.

Стандарт доказування концептуалізується як гносеологічна межа переконливості доказової інформації, за досягнення якої судова інстанція визнає фактичну обставину доведеною, а тягар доведення – належним чином реалізованим. Інакше кажучи, це є квантифікований рівень допустимих сумнівів, перевищення якого трансформує припущення у юридичний факт. У цьому контексті стандарт

виконує функцію когнітивного порогу (threshold), подолання якого є необхідним для правового визнання певного твердження як істинного в рамках процесуального контексту.

Варто наголосити, що процесуальні кодекси України, за винятком кримінального, не містять чіткого текстуального регламенту щодо категорій стандартів доказування. Це істотно відрізняє українську систему від юрисдикцій англосаксонської традиції, у яких стандарти доведення формалізовані як процесуальні імперативи. Натомість, судові акти національних інстанцій – зокрема Верховного Суду (постанови у справах № 917/1307/18, № 916/2403/18, № 910/18036/17, № 905/2382/17) [10], а також практика Європейського суду з прав людини, зокрема у справі «Бендерський проти України», – віддзеркалюють поступове імплементаційне утвердження стандарту «balance of probabilities» (переважання більш імовірного), що концептуально тяжіє до цивілістичної (приватноправової) природи правовідносин [11].

Теоретико-догматичне осмислення цього стандарту зводиться до розуміння його як ймовірного критерію, що не досягає рівня повної переконаності, але перевищує межу рівноваги альтернатив (50%–50%). Якщо судова інстанція на підставі аналізу доказів може аргументовано дійти висновку, що ймовірність достовірності певної фактичної обставини перевищує ймовірність її недостовірності – тягар доведення вважається реалізованим. У чисельно-аналоговому вимірі йдеться про те, що відповідна сторона повинна довести свою позицію з ймовірністю, що перевищує 50%, – проте кількісна

перевага доказів має бути доповнена їх якісною вагомістю, переконливістю та когнітивною силою впливу на розумову діяльність судді.

Таким чином, за цим критерієм, встановлення факту вважається відбулося тоді, коли його існування є більш вірогідним, аніж його відсутність, що виводить судовий розгляд на рівень гносеологічної обґрунтованості, процесуальної справедливості та підвищеної передбачуваності судових рішень у системі континентального правопорядку.

Аналіз судової практики засвідчує, що стандарт «баланс ймовірностей» виконує ключову роль у системі оцінки доказів в судовому процесі, зокрема в контексті цивільного та адміністративного права. Практика іноземних судів (Англії, Канади, ЄСПЛ) демонструє стабільність у тлумаченні цього стандарту як єдиного критерію для ухвалення рішень на користь тієї сторони, чия доказова база є більш переконливою. У національному контексті Верховний Суд також орієнтується на принцип переваги доказів, поступово формуючи сталу практику його застосування [10].

Разом із тим, необхідним вважається подальше уточнення меж застосування цього стандарту у правових системах змішаного типу, як українська, з метою уникнення розмиття критеріїв доказування у справах зі складним фактичним або правовим складником. Встановлення єдиного методологічного підходу до тлумачення та обґрунтування стандарту «баланс ймовірностей» сприятиме зміцненню передбачуваності судових рішень, а також посиленню процесуальних гарантій прав учасників справи.

Таким чином, результати проведеного дослідження дають підстави для формулювання цілісного теоретико-практичного висновку про те, що стандарт доказування «баланс ймовірностей» (balance of probabilities), або ж у його альтернативному формулюванні «перевага більш вагомих доказів» (preponderance of the evidence), виступає однією з ключових категорій доказового права в межах приватноправового процесу. У межах доктринального розуміння зазначений стандарт є не просто індикатором кількісної переваги доказів тієї чи іншої сторони, а, передусім, інструментом когнітивного структурування суддівського мислення – з огляду на необхідність досягнення розумного ступеня переконання в істинності певного факту, що є більш імовірним, аніж його заперечення. Саме наявність такого переконання, заснованого на сукупності допустимих, належних, достовірних і взаємопов'язаних доказів, дозволяє суду вважати факт установленим та відповідно зняти з відповідної сторони тягар доведення.

У сучасному українському процесуальному законодавстві, за винятком кримінального судочинства, відсутнє чітке нормативне закріплення стандартів доказування, що, з одного боку, відкриває простір для гнучкості та суддівського розсуду, однак з іншого – створює дефіцит правової визначеності та ускладнює передбачуваність результатів судового процесу для учасників провадження. У зв'язку з цим, у правозастосовній практиці суди, передусім Верховний Суд, де-факто імплементують у своїх рішеннях підхід, який відповідає змісту стандарту «балансу

ймовірностей», зокрема вказуючи на те, що факт вважається доведеним тоді, коли його існування є більш імовірним, ніж його відсутність. Така практика, хоч і відповідає загальній логіці приватноправового доказування, не супроводжується прямим посиленням на відповідний стандарт, що позбавляє сторони процесу інструментального орієнтира щодо обсягу та якості доказового матеріалу, необхідного для досягнення бажаного результату в спорі [10].

Крім того, специфіка даного стандарту полягає у високому ступені залежності не лише від кількісних характеристик доказів, але й від їх якісної природи — включаючи переконливість, внутрішню узгодженість, логічну обґрунтованість та епістемологічний ефект, який доказ справляє на розум судді. Відтак, доказування в межах зазначеного стандарту є не арифметичним, а саме якісно-оцінним процесом, у якому суб'єктивне переконання суду має формуватися в межах об'єктивно спостережуваних, розумно допустимих і раціонально вивірених меж.

Висновки. З огляду на вищевикладене, видається обґрунтованим та науково доцільним висунути пропозицію про необхідність нормативної інституціоналізації стандарту «балансу ймовірностей» у межах національного процесуального законодавства – зокрема, шляхом включення відповідних положень до Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, а також Кодексу адміністративного судочинства

України. Унормування змісту та сфери застосування цього стандарту сприятиме не лише підвищенню правової визначеності, а й формуванню узгодженої, логічно послідовної та передбачуваної доказової практики на всіх рівнях судової системи.

Крім того, доцільним є розроблення методичних рекомендацій для суддівського корпусу щодо інтерпретації та практичного застосування зазначеного стандарту, із урахуванням порівняльно-правових позицій англосаксонських юрисдикцій, у яких зазначений підхід є нормативно закріпленим та широко апробованим. Також заслуговує на увагу ідея щодо підвищення юридичної обізнаності учасників процесу – як представників професійної спільноти (адвокатів, юрисконсультів), так і звичайних позивачів чи відповідачів — шляхом створення освітніх програм, аналітичних довідників та відповідних роз'яснень з боку Вищої ради правосуддя, Верховного Суду та Національної школи суддів.

На завершення, в умовах обмеженості нормативної конкретизації судова практика фактично перебирає на себе роль напівнормативного регулятора, надаючи стандарту «балансу ймовірностей» операційну легітимність у національному контексті. Саме тому, інституціональне закріплення цього стандарту та забезпечення його належної імплементації в юридичну практику видається одним із пріоритетних напрямів подальшої гармонізації національного процесуального права із кращими зразками світової правової думки.

Список використаних джерел

1. Бут І. О. Стандарт доказування «баланс ймовірностей» у цивільному судочинстві. Правове життя сучасної України : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.

(м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 2. С. 324-327.

2. Бут І. Використання стандарту доказування «баланс ймовірностей» у судовій практиці. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 227-233. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2020.40>

3. Полюк Ю. Проблематика застосування стандартів доказування у цивільному судочинстві. *Академічні Візії*. 2023. № 26. С. 1–8. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10441361>

4. Miller v Ministry of Pensions [1947] 2 All E.R. 372 (25 July 1947) | Practical Law. Practical Law. URL: [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/D-017-1716?transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/D-017-1716?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true). (дата звернення: 20.11.2025).

5. In Re B (Children) (Fc) Appellate Committee Lord Hoffmann Lord Scott of Foscote Lord R.. URL: <https://publications.parliament.uk/pa/ld200708/ldjudgmt/jd080611/child-1.htm>. (дата звернення: 20.11.2025).

6. F.H. v. McDougall - SCC Cases. Decisions and Resources - SCC Cases. URL: <https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/6211/index.do>. (дата звернення: 20.11.2025).

7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). : Міжнародний документ; Конвенція; Протокол від 04.11.1950. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 20.11.2025).

8. Ireland v. the United Kingdom. HUDOC - European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-57506%22%7D>. (дата звернення: 20.11.2025).

9. Jalloh v. Germany. HUDOC - European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22fulltext%22%3A%22Jalloh%22%2C%22itemid%22%3A%22001-76307%22%7D>. (дата звернення: 20.11.2025).

10. Морозов Є. Принцип змагальності: стандарт доказування або "баланс ймовірностей". Блоги про бізнес, політику, юридичну систему | LIGA.net. URL: <https://blog.liga.net/user/emorozov/article/35099>. (дата звернення: 20.11.2025).

11. «Бендерський проти України»(Заява № 22750/02) – Європейський суд з прав людини. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_313#Text (дата звернення: 20.11.2025).

Hafych Ivan, PhD in Law, Assistant of the Department of Human Rights and Legal Methodology of Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: 0000-0001-7520-6538

Oleksii Onishchenko, PhD in Law, Assistant of the Department of Environmental Law of Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID ID: 0000-0002-0369-9334

The “Balance of Probability” Standard of Proof: a Theoretical and Legal Analysis

The article conducts a comprehensive study of the legal nature of the “balance of probabilities” standard of proof, its historical evolution, doctrinal understanding,

and areas of practical application in various branches of law. In particular, it examines the features of the formation and application of this standard in the systems of Anglo-Saxon and continental law, with an emphasis on civil, administrative, and quasi-criminal proceedings. A comparative legal analysis of the judicial practice of the United Kingdom, Canada, the European Court of Human Rights, and the Supreme Court of Ukraine is conducted, which allowed us to outline modern trends in the interpretation of the boundaries and content of this standard. It is argued that the “balance of probabilities” is not only a tool for distributing the burden of proof, but also an epistemological criterion for the validity of a judicial conviction, which ensures proper procedural balance between the parties. The article examines the controversial aspects related to the variability of standards within the framework of civil proceedings (for example, “convincing and clear evidence”) and their compatibility with the presumption of innocence in quasi-criminal procedures. As a result, the need to develop unified approaches to the application of the “balance of probabilities” standard as a guarantee of fairness, predictability and efficiency of judicial proceedings in a democratic legal order is substantiated.

Keywords: *standard of proof, balance of probabilities, civil proceedings, evidentiary law, burden of proof, evidentiary certainty.*